

ציון וירושלים בתפילות ישראל

זכרם של ציון, ירושלים ובית המקדש בא לידי ביטוי באירועים המרכזיים במחזור חיינו של כל יהודי: בברית המילה, בטקס הנישואין וכלה ביום הפטירה, ותחושה זו מלווה אותו בכל יום בתפילות ובברכות.

ארץ ישראל הייתה משאת נפשו של היהודי במשך כל שנות גלותו. עם חורבן הבית השני לא פסק הפה היהודי למלמל תפילות ותקוות לבורא שישיב אותו לציון, ולא הסתפק בכך, אלא ביקש גם על בניין ירושלים, והשתוקק לבניין בית המקדש, שממנו שורה הקדושה על ירושלים, וחידוש העבודה בו. גם כיום לאחר שיבת העם למולדתו תפילות אלו הן אקטואליות, שכן ירושלים ללא ביהמ"ק, ללא כהן גדול וללא סנהדרין חסרה עדיין את הקדושה האמיתית. בקדושה הראשונה זכתה, כידוע, ירושלים העתיקה בחלק המזרחי שלה. וכפי שמציינת המשנה (כלים פ"א): "עשר קדושות הן", הרי ש"לפנים מן החומה מקודש מהן [משאר ערי ישראל]... והר הבית מקודש ממנו...". היום, לצערנו, זרים רועים במקום זה.

ניתן לומר, כי אזכור ירושלים בתפילות מקביל לאזכור יציאת מצרים בק"ש ובתפילות. שני אירועים אלה הם המספקים לנו שביב של עידוד ותקווה. האחד מן העבר: יצאנו מכור ההיתוך. עלינו ממ"ט שערי טומאה, מבירא עמיקתא לאיגרא רמא – למעמד של עם הבחירה, עם הסגולה. והאחר, מפנה אותנו אל העתיד: החורבן והגלות שהיו בעוונות אבותינו אינם לנצח, והתקופה של הסתר פנים היא זמנית, ועתידה השכינה לשוב עם כל אחד מהנידחים, כמאמר הכתוב: "ושב ה' אלקיך את שבותך... ושב וקבצך" (דבי ל ג).

ירושלים בתפילות

בתפילות החול

בתפילה המרכזית, תפילת העמידה, אנו מבקשים שה' ישרה את שכינתו בירושלים ("תשכון בתוך ירושלים עירך"), שיחזיר את מלכות בית דוד ("וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין"), שיבנה אותה בניין עולם, כמאמר הנביא זכריה: "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב" (זכי ב ט). ובהמשך: "את צמח דוד עבדך תצמיח", על פי דברי הנביא ירמיה: "והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל... בימיו תושע יהודה..." (ירמי כג ה). בברכת העבודה אנו מתפללים על חידוש הקרבנות בביהמ"ק: "והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל", ובסיומה: "...בא"י המחזיר שכינתו לציון". התפילה "יהי רצון... שתבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך..." נאמרת פעמיים: לאחר הקרבנות (לפני "הודו") ובסוף תפילת שמו"ע. בהמשך תפילת החול אנו אומרים בקדושה דסידרא את הפסוק: "ובא לציון גואל" (ישעי נט כ).

בתפילות השבת

בגוף התפילות המיוחדות לערבית, לשחרית ולמנחה אין שום חידוש, ברם בברכות ההפטרה ובמוסף מצאנו בקשות מיוחדות. בשתיים מן הברכות הנאמרות לאחר קריאת ההפטרה אנו אומרים: **"רחם על ציון כי היא בית חיינו"**, "שמחנו ה' אלקינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבוא ויגל לבנו". ובתפילת מוסף: "יהי רצון... שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו...".
ולבסוף, בשבת "מברכין" (לספרדים) או בימי שני וחמישי (לאשכנזים) אנו מבקשים: "יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו".

באירועים אחרים

ברית מילה

בברית מילה נוהג האב לומר פסוקים אלו מתהלים: "היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים", "אם אשכחך ירושלים תשכח ימינו" (עיין סידור "אמרי פי", עמ' 419).

בר מצוה

בשיר "זקא טבא" לכבוד **חתן הבר מצוה** מצאנו: "בזכותו ישראל נגאלין וישבו בנה שאנן... לישועתך מצפים יום יום במהרה חיש תפרקנן... ותשלח הגואל" (שם, עמ' 423).

נישואין

הברכה החמישית **בטקס הנישואין** מסתיימת כך: "בא"י משמח ציון בבניה" ועל כך כתב רש"י בגמרא (כתובות ח ע"א, ד"ה שוש תשיש): "לפי שאנו צריכין להעלות זכרון ירושלים על ראש שמחתנו שנאמר תדבק לשוני וגו', ומכאן המנהג לשבור כוס זכר לחורבן ולומר: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימינו".

ובבית האבל

נוהגים לנחם את האבל בלשון זו: **"תנוחמו בנחמת ציון וירושלים"**. וכן בברהמ"ז לאבלים מוסיפים נוסח זה: **"נחם ה'... את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים...** כאמור כאיש אשר אמו תנחמו כן אנוכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו בא"י **מנחם אבליים ובונה ירושלים** במהרה בימינו. בחיינו **תבנה עיר ציון ותכון העבודה בירושלים**". אנו תולים אפוא את אבלו של היחיד בחורבן ירושלים והמקדש, לפיכך הנחמה תהיה משותפת, וכלשון התוספתא (תענית ג ג): "וכל המתאבלים עליה בעולם הזה שמחים הם עמה לעולם הבא שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה".

בראש חודש

בתפילת "יעלה ויבוא" הנאמרת בתוך שמו"ע אנו מתפללים: "או"א יעלה ויבוא ויגיע... ויזכר זכרונו... זכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך". ובתפילת המוסף: "מזבח חדש בציון תכין... ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו".

במועדים

בדומה לתפילות ראש חודש אנו מציינים זאת בתפילת "יעלה ויבוא" כאמור לעיל, ובתפילת המוסף, אך בצורה רחבה יותר: "או"א מפני חטאינו גלינו מארצנו... יהי רצון... מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו... והביאנו ה' אלהינו לציון עירך ברינה... ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו...".

ובקטע אחר: "או"א מלך רחמן רחם עלינו... בנה ביתך כבתחלה כונן בית מקדשך על מכוננו... והשב שכינתך לתוכו והשב כהנים לעבודתם".

בתעניות

בקטעי הסליחות והפיוטים הנאמרים בתעניות ציבור ישנם קטעים רבים שהמוטיב העיקרי בהם הוא בקשת סליחה על עוונותינו ותקווה לבניית ביהמ"ק במהרה בימינו. הדבר בולט במיוחד בקינות הנאמרות ביום תשעה באב שבסיומם יש פיוטי נחמה ופסוקי נחמה מן הנביאים.

בברכת המזון

בברכה השלישית ובברכה הרביעית ישנה תפילה לשלום ירושלים והמקדש: "רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל הר ציון משכן כבודך", "ותבנה עיר הקודש במהרה בימינו". נוסח זה מופיע גם בברכה "מעין שלוש".

אמור מעתה: ירושלים הייתה חקוקה בלבו של היהודי בכל התקופות: בלב היהודי הפשוט והתמים ובלב היהודי המשכיל, המשורר והפייטן. פיוטים וקינות נתחברו לכבודה בתקופת הזוהר של שירת ספרד כגון "ציון הלא תשאליו" "לבי במזרח" של ריה"ל ועוד. שירים ומסות כתבו עליה בתקופת ההשכלה. זכרונה עלה גם באיגרות, בגיטין ובשטרות: "בשנת... לחורבן ירושלים תובב"א". בתפילות אישיות ובבקשות בנוסח "יהי רצון" דאגו המחברים להעלות את זכרה, ולא לחינם אמרו עליה חכמים: "תשעה קבין של יופי, של קדושה... נטלה ירושלים, ואחד כל העולם כולו".